

BOTOS KATALIN

Likviditás, szolvencia, prudencia

Mottó: "Ha nincs meg a pénzem, kérem,
ha megvan, nem kérem!"

"My adventures with your money" – ka-
landom a pénzzel.

A bank – bizalmi üzlet. A pénzközvetítés feltételezi azt, hogy a fizetéseket bonyolító intézményben teljes a bizalom. A bankszektor a jövedelmek önkéntes és ideiglenes újraelosztásának eszköze, szemben az államháztartással, ahol végleges és kötelező újraelosztásra kerül sor. A bankok a pénzügyi intermediáció, közvetítés egyik intézményét képviselik, hiszen hasonló tevékenységre sor kerül a tőkepiacon, s a biztosítótársaságok keretein belül is. Ne hozzon zavarba, hogy maga a pénzáramlás esetenként végleges újraelosztást eredményez a szereplők szempontjából, hiszen ha eladtam valamit – részvényt, kötvényt, vagy bármely értékpapírt a piacon, akkor azt valóban nem követelhetem vissza – hacsak nincs hozzá fűzve visszavásárlási szerződés. S a biztosítónál is véglegesen újra osztják az én befizetésemet, mondjuk, a kötelező gépjármű felelősség-biztosítás körében, a bekövetkezett káresemények elszenvedői javára. A betételhelyezésnél már nagyon is világos, hogy csak egy időre adtam kölcsön a pénzt, amivel egyébként a bank mint sajátjával bánik, hiszen saját döntésétől függően helyezi azt ki. E különbségek ellenére közös bennük, hogy nincs törvényi kényszerpályán a pénz áramlása. Ami a dologban önkéntes, az maga az intézmény megválasztása. Mellesleg az egyén számára – a biztosítástól eltekintve – a pénz- és tőkepiacon elhelyezett illetve befektetett megtakarítások nem jelentik a végleges újraelosztást, hisz a betétet ki lehet venni, s más formájú vagyontárgyra átváltani, az értékpapírt el lehet adni, s – mondjuk – betét formában lehet lekötöni. Az egyén tehát maga választja és változtatja meg a megtakarítási formát és a konkrét intézményt, amelynek segítségével be akar kapcsolódni a pénz- és tőkepiacra. Vevőként és eladóként egyaránt mérlegelheti, hogy milyen forma célszerűbb számára. Vállalkozóként is választhat, hogy mit tesz: a tőkepiacon keresztül finanszírozza meg üzleti aktivitását, vagy inkább bankhitelt vesz fel rá. Vagy, mondjuk, felkészül egy biztosítási szerződéssel egy káresemény hatásának mérséklésére, illetve inkább kockázatot, remélve, hogy szerencsésen elkerüli azt. Szabadon dönt tehát a szóba jöhető kínálat igénybevételéről, mind a konkrét intézményt, mind a pénzközvetítő csatorna típusát illetően. Erre nincs lehetősége, ha adót, TB járulékot kell fizetnie, hiszen azt a szabályok szerint, az előírt formák kötelező betartása mellett kell megtennie.

Felügyelet és monetáris politika

A pénzügyi politika szempontjából négy ágazatot különböztethetünk meg: a költségvetési és a monetáris politikát, ez utóbbival szorosan összefüggő devizapolitikát, s a felügyeleti politikát.

Míg a hagyományos felosztás általában a költségvetési és a monetáris politikát, a pénzügyminisztérium és a jegybank iker-együttesét szokta idézni, mint a pénzügyi politika letéteményesét, úgy gondolom, érdemes e részletesebb bontást elemezni. Az, hogy a devizapolitika a monetáris politika része, bár relatív önálló területe, régóta tudjuk. Hiszen a modern pénz hitellel, vagy devizavásárlással születik, s a modern pénz funkcionálásáról már aligha beszélhetünk csupán nemzeti keretekben, a globális világgazdaság feltételei közegette. Ez pedig a nemzetközi fizetési forgalomban felhasználható, a folyó fizetési mérleg tételeire – legalább – korlátozásmentesen alkalmazható konvertibilis valutát követel. Az OECD országai sorába pedig az az ország léphet, amelyik megengedhetőnek tartja a lényegében szabad tőkeáramlást is. Hazánk immáron ide sorol, hiszen monetáris és devizaszabályozásunk lényegében EU-konform.

Miért soroljuk a pénzügyi politika körébe a felügyeleti tevékenységet? S miért tekintjük azt egyértelműen önálló ágazatnak?

Rendeteg vita volt azon, hogy a bankfelügyeletet kinek kell gyakorolnia: a jegybanknak, azaz nálunk az MNB-nek, vagy a pénzügyminisztériumnak, helyesebben, egy alá rendelt szervezetnek?

Már minden változatot kipróbáltunk, legalább is elméletben. Felvetődött, s folyamatosan kísért a parlament alá tartozó felügyelet eszméje, amely megoldani hivatott a gordiuszi csomót, azaz, se jegybank, se kormány, hanem a mindkettő felett felügyeletet gyakorló parlament legyen a felügyelők felügyelője, s a így a mindenkori végrehajtó hatalmon túl – a bizottságokon keresztül – a mindenkori ellenzéknek is lenne betekintési lehetősége a prudenciális szabályozás és ellenőrzés dolgaiba.

A rendszerváltást megelőzően már megkezdődött a biztosítás – bank és értékpapír – terület jogi szabályozásának előkészítése. Noha az első szabadon választott kormány alatt a banktvény is megszületett, az a koncepció, hogy a pénzügyi közvetítés csatornáit, az önkéntes újraelosztás rendszerét egységes, a PM-től független, bár kormányzat alá, egy tárcanélküli miniszter felügyelete alá kellene helyezni, nem valósult meg. Egy röpke évig létezett a bankszektor fejlesztéséért felelős miniszter posztja, a biztosítás és értékpapír területe azonban PM-fennhatóság alatt maradt. Miért? Erre csak a politológia, pszichológia, társadalomszociológia – szóval a hatalom természetrajzát leíró tudományok – segítségével lehet választ kapni. A pénzközvetítő szektor ellenőrzése – hatalom. Ha csak a bankszektor mérlegfőösszegét tekintjük, már az is vetekedett a költségvetés kötelező újraelosztási rendszerének nagyságával. Egy pénzügyminiszter hatalma annak eredménye, hogy az éves jövedelem-újraelosztás során minden második megtermelt magyar forintnyi jövedelem fölött ellenőrzést gyakorol. Hiszen a jövedelemközpontosítás következtében a központilag elosztott jövedelem a GDP-nek mintegy fele! Ugyanakkor az állampolgárok pénzbeli megtakarításainak zömét a bankrendszer kezeli. Ily módon semmilyen kormányzat nem lehet közömbös az iránt, hogy mi történik az emberek vagyonával. De a pénzügyi tranzakciókat lebonyolító bankrendszernek ezen túl is alapvető szerepe van a piacgazdaság zavartalan működésében, hiszen egy komolyabb fennakadás a fizetések bonyolításában dominó-szerűen vonja magával a pénzügyi kapcsolatok hálóján keresztül a gazdaság szinte egészét.

Ezért nem szívesen engedi ki a pénzügyi tárca a kontrollja alól a bankszektor. De az értékpapírpiac és a biztosítótársaságok is azon területei közé tartoznak a gazdaságnak, amelyhez a pénzügyi tárca szorosan kötődik.

Az állami tulajdonban lévő biztosítók értékesítése, privatizálása fontos bevételi forrás lehet, emellett megkímélheti a tárcát a szektor intézményeiben rejlő tartalékhianyok pótlásától, s az elkerülhetetlen feltökésítés költségeitől. A tartalékok formáinak szabályozásával a mindenkori költségvetést finanszírozó kormánypapírok biztonságos piaca teremthető meg. Az értékpapír-piac létrehozása és szabályozása ugyancsak ebből a szempontból fontos kérdés, hiszen a megszületése után jó fél évtizedig alig volt más, mint állampapír a tőzsdén.

Ezért, ha lehetett – s lehetett –, a két felügyeletet a pénzügyi tárca mindenképpen magánál tartotta. A bankfelügyelet pedig leírta útját a 90-es évtizedben, a következőképpen:

- 1990-ben a PM részlegét képezi;
- 1991-ben a bankügyekért felelős tárcanélküli miniszter felügyelete alatt működik (az értékpapír és a biztosítás marad a PM alatt);
- a pénzügyi törvény elfogadása után az Állami Bankfelügyelet kormányfelügyelet alatt van, amit tárca nélküli miniszter gyakorol (a privatizációt illetve az ÁVÜ-t, majd az ÁPVRT-t felügyelő miniszter);
- újabb módosítással a bankfelügyelet is visszakerül a pénzügyminiszter felügyelete alá;
- majd 1996-ban összevonják az értékpapír-felügyelettel amely mindvégig a pénzügyminiszter felügyelete alatt volt, s Állami Pénz- és Tőkepiaci Felügyelet néven működik;
- 1999-ben pedig döntés születik arról, hogy az időközben létrejött Pénztárfelügyelettel, és az addig a PM alatt működő, de önálló biztosítás-felügyelettel is összeolvasztva, szuperfelügyeletet hoznak létre a teljes pénzközvetítő szektor ellenőrzésére.

Az elvi vita a meghozott kormánydöntés után is folyik a szakajtóban, hogy jó helyen van-e ezen csúciszerv beillesztve az államigazgatásba, s nem lenne-e jobb a szuperfelügyeletet a parlament alá helyezni.

Egy bizonyos: a státuszszabályozástól függetlenül a pénz- és tőkepiaci intézmények felügyeletét ellátó szervezet, vagy szervezetek fontos funkciót töltenek be, a pénzügyi politika részét képezik. S az is elvitathatatlan, hogy a tőkepiac mind bonyolultabbá válik, a pénzügyi innovációk hatása egyre komplexebb ellenőrzéseket kíván meg. Egy szervezetben vagy sem, de mindenképpen indokolt a felügyeleti tevékenység olyan jogszabályi összehangolása, s a helyszíni ellenőrzések, a front-office munka olyan megszervezése, amelyben csapatként dolgozik a különböző szakterületek ismerője. A kockázatok ugyanis összefonódnak, s a felügyelet feladata éppen a kockázatmérséklő szabályok érvényrejuttatása a pénzpiaci szereplőknél.

Veszélyes üzem

A bank – veszélyes üzem. Noha a szakértők döntő többsége vallja, hogy az erőforrások csatornázásánál, a megtakarításoknak a felhasználókhöz juttatásánál a legjobb módszer a piac mechanizmusa, ez nem jelenti azt, hogy a piac a bukás kockázatát teljesen

kizárná. A pénzügyi tranzakciók soha nem kockázatmentesek. A szabályozás semmiképpen nem vállalhatja át a pénzügyi intézményektől a tevékenységükben rejlő kockázatok fedezését, csupán arra törekedhet, hogy a pusztán piaci hatásokra hagyatkozó üzletvitel kockázatvállalási szélsőségeit a hatalom kényszerítésével mérsékelje, s ezzel a banki ügyfelek biztonságát a lehetőségeken belül növelje.

Nem lehet elégszer megismételni: nincs tökéletes biztonság. Az üzlet természetéből fakad, hogy az időben lejártszódó folyamatokra számtalan külső és belső tényező is hat, melynek "lemodellezése" teljes pontossággal lehetetlen. A kockázatok fedezésének módja a megfelelőnek ítélt tőke előírása, s olyan működési szabályok kialakítása, amelyeknél nyomon követhető a mindenkor felvállalt kockázatok nagysága. Ha ezek a kockázatok közelítik a kölcsönözhetőket, tehát meghaladják a saját tőke kockázatviselő képességét, akkor a szabályozó hatóságnak joga és kötelessége a leghatározottabb eszközökkel beleavatkozni az üzletpolitikába, ami egyébként nem célszerű gyakorlat az egyéb vállalkozások esetében. Csakhogy míg az egyéb vállalkozásoknál a modern gazdaságban a vállalkozó a saját eszközét kockáztatja, itt a másét is. Méghozzá úgy, hogy – banki pénzelhelyezés esetében – a kölcsönadó a kockázatvállalásnak nincs is teljes tudatában, sőt, a hétköznapi ember számára éppen a biztonságos értéktartás formáját jelenti a banki betét.

A kockázatok viselése szempontjából eltérés van a különböző újraelosztási csatornák, intézmények között. A tőkepiaci finanszírozó maga viseli a kockázatokat, bár a kisbefektetők itt is védelemre szorulnak a brókercégek működési (üzemi) hibáiból, netán törvénnyel ellentétes gyakorlatából eredő veszteségekkel szemben, hiszen az általuk vállalható kockázatokba ez semmiképpen nem fér bele. A saját befektetési döntésének konzekvenciáit azonban az ügyfél itt maga viseli.

A bank esetében az intézmény sajátjaként helyezi ki a kölcsönforrásokat. A művelet, amely végbemeget, nem a betétes és a hitelkérő ügyfél "összehozásából" áll, hanem mindkét oldalon a jogi aktus lényege a bankkal kötött szerződés. A közvetítést tehát a bank "saját szakállára" végzi.

E veszélyes üzem működtetője a menedzsment. A tulajdonosok felelőssége, hogy jól kiválasztott személyeket ültessenek az igazgatói székekbe. Ez a felelősség nem tartozhat kizárólag rájuk, hiszen nem csupán a banktulajdonosok pénzét veszíthetik el, hanem a gyanútlan publikumét is.

Ezért a felügyelő hatóságoknak is külön oda kell figyelniük a menedzsment alkalmasságára, s arra is, hogy a tulajdonosok érdekeit szolgáló tevékenységük ne veszélyeztesse az ügyfelek biztonságát.

Természetesen a biztonságos bankműködés hosszú távon a banktulajdonosoknak is alapvető érdeke. Amint azonban egy angol közmondás megfogalmazza, "Mindennek ellent tudunk állni, kivéve a kísértést". A bankszakmában pedig nagy a kísértés, hogy a nagyobb haszon reményében a menedzsment nagyobb kockázatot vállaljon fel. Ez az a pont, ahol a felügyelő hatóságok mindenképpen előnyben részesítik a biztonságot a profitabilitással szemben. De most fordítsunk a nézőpontra! Vajon ez azt jelenti-e, hogy felügyelvek számára közömbös a banki jövedelmezőség alakulása? Az adóhatóság, mint állami szerv számára biztosan nem, s a pénzügyminiszter se tudja költségvetésének tervezésénél figyelmen kívül hagyni a bankszektor jövedelmét, annál is kevésbé, mert ez az ágazat az elmúlt évtized húzó ágazata volt a GDP termelésében, nemzetközi gyakorlat szerint. A profitabilitás azonban a felügyelet számára is fontos, hiszen a megtermelt jövedelem az adott évben a kockázatok fedezete is, s éppen ezért fontos, hogy a felügyelet adott esetben megtilthatja, hogy a bank osztalék formájában kifizesse a jövedelmet,

ha szükséges a kockázatok fedezéséhez A különböző tartalékokba helyezett eszközök is növelik a bank ún. szavatoló tőkéjét, amelyet a jegyzett tőkén és tartalékokon túl az ún. alárendelt kölcsöntőke is kiegészít. Mit jelent az ún alárendelt kölcsöntőke? Olyan kölcsönt, amely saját eszközként tekintendő, ha egy bank csődbe megy. Más szóval, e kétlelkű eszköz egyrészt hitel, mert vissza kell fizetni, de mivel legalább öt évre lekötött, s a veszteség fedezésére felhatalmazó záradékkal ellátott, egy esetleges bankfelszámolás esetén a saját eszközökhöz sorol.

Valójában felvetődik a kérdés, hogy a felügyelet kinek a felügyelete: az államé, vagy a bankszektoré. Mit értek ezen? Azt, hogy természetesen a polgárok biztonsága, vagyonának, s így pénzvagyonának védelme elsődrendű állami érdek. Másrészről azonban a bankok közössége szempontjából se közömbös a bankcsőd. Nem azért, mert egy versenytárs "elhullása" könnyeket fakaszt, hanem azért, mert a banki bukás a szektor egészére kihat. Csökkenti a rendszerbe vetett bizalmat, tovagyrúzó hatásainál fogva konkrét károkat okozhat más, teljességgel véttlen bankpiaci résztvevőknek, s nem utolsósorban a banki közösség viseli az OBÁ-ra, a betétbiztosítása alapra háruló terheket. Egy nagy lakossági állománnyal rendelkező banknál ez sok milliárdos tétel lehet, s a banki szektor jövedelmét – közvetetten, amennyiben a rendelkezésre álló eszközök az OBA-ban nem elegendőek, jócskán megcsapolja. A felügyelet tehát a bankok érdekeit is védi, nemcsak az ügyfelekét.

A bankminősítés elemei

A bankválságokat részben a rossz gazdasági körülmények, részben a bankmenedzsment maga okozza. Ugyanis mindig "helyzet van", tehát mindig valamilyen – jó, vagy rossz – körülmények között kell megtalálnia a menedzsmentnek a külső hatásokra a megfelelő válaszokat, amelyek a bank hajóját átsegítik a nehéz szakaszokon.

Vannak természetesen olyan periódusok, amelyek oly mértékű kedvezőtlen gazdasági hatást "engednek rá" a bankszektorra, amelyet az önerejéből elviselni nem képes. A bankszektor a gazdaság tükré, s ha a gazdaság – bármilyen oknál fogva – óriási mértékű értékvesztéssel néz szembe, annak következményeit a bankszektor is viseli. Állami segítség nélkül gyakorlatilag összeomlik. Az állami beavatkozást, segítségnyújtást hívjuk bankkonszolidációnak. Egyes bankok kevésbé vagy jobban szorulnak rá a mentőkötélre, de a dolog lényege mindenkor az, hogy a bank eszközei jelentékeny részét elveszti, s ez a betétek – források – visszafizethetőségét kétségessé teszi. Ha ez egyértelműen a körülmények számlájára írható, az állami mentőakció indokolt. A körülmények miatt konszolidációra szoruló bank éppúgy csődhelyzetben van, mint az, amelyet a menedzsment vitt jégre. A különbség abban van, hogy kit terhel a felelősség. Feltétlenül különbséget kell tehát tennünk – s különösen a magyar gyakorlatban – a bankkonszolidáció és a bankcsőd között. Válságba kerül mindkét esetben a bank, vagy a bankok, de a bankcsődök csaknem mindig visszavezethetők a menedzsment hibájára, netán nem prudens magatartására.

A felügyeleteknek tehát figyelemmel kell lenniük a menedzsment minőségére (bár ez elsődlegesen a tulajdonosok dolga, ezt mindig szem előtt tartjuk.). Azt azonban le kell rögzíteni, hogy soha nem lehet megakadályozni azokat a bankcsődöket, amelyek a menedzsment és a tulajdonosok összejátszásával jöttek létre (Corrigan, 1992).

A jó menedzsment képessé teheti a bankot, hogy túlélje a kívülről generálódó válságokat. A rossz menedzsment békeidőben is tönkretelheti a céget.

A bankok minősítésére felhasznált rendszer az ún CAMEL, amely a következő fogalmak angol megfelelőinek kezdőbetűjéből alkotott betűszó: tőke, eszközök menedzsment, jövedelmezőség, likviditás. A bankok tőkeereje, kihelyezéseinek minősége, vezetésének színvonala végül is meghatározott jövedelmezőséget eredményez, s biztosítja, hogy a bank mindenkor likvid legyen.

Figyelmünket irányítsuk ez alkalommal a fizetőképességre! Sokszor felvetődő kérdés minden fórumon, legyen az az utca embere, de akár joghallgató is, hogy mit értünk likvid, és mit szolvens bank fogalmán. E két szó magyarrá fordítva egyaránt fizetőképességet jelent, s csupán azzal tudjuk megkülönböztetni őket, hogy jelzót teszünk a fizetőképesség szó mellé: mindenkori, illetve tartós fizetőképesség. Ettől aztán még nagyobb a zavar, hiszen hogy lehet valaki mindenkor fizetőképés, ha nem tartósan az? Pedig a pontos gazdasági tartalom kihámozása után megvilágosodik, hogy a mindenkori, vagy azonnali fizetőképesség mellett még indokolt lehet egy bankot inszolvensnek nyilvánítani, és becsukni. Az azonnal esedékes kifizetni-valókat egy bank képes lehet teljesíteni, csak éppen már nem a kihelyezésekből visszafolyó pénzből, hanem a másik betétes pénzből eszközlik. Egy bank illikviditását gyakorlatilag mindig megelőzi az inszolvencia esete. Az a bank, amely egyébként fizetőképés, egészséges gazdálkodású, jó portfólióval rendelkezik, csak átmenetileg kerül pénzzavarba, mindig talál megoldást forráshiányának fedezésére a bankközi piacon, hitel felvétele vagy gyorsan likvidálható eszközei értékesítése révén.

A jó portfóliójú bank mindig hitelképes. A mérlegfőösszeg megnövekedése ugyan esetleg ronthatja tőke-megfelelési mutatóját, de kellő tőkeellátottság esetén ez nem lehet probléma. A tőke-megfelelési mutató meghatározása a következő: a bank mérlegfőösszegét – bizonyos korrekciókkal – egybevetjük a szavatoló tőkével, amit ugyancsak korrigálunk. A mérlegfőösszeg korrekciója azt jelenti, hogy a hiteleket teljes értékű kockázatnak (100 %) tekintjük, hisz a legmondosabb mérlegelés mellett is történhet olyan vis major, ami a visszafizethetetlenséget eredményezi. Ez a veszély kisebb a lakóingatlanon fedezett hiteleknél (50 %) s a bankközi kihelyezéseknél – egy bank fizetéseképtelenné válása nem kizárt, de csekély mértékben valószínű (20 %). Végezetül a 0 %-os súlyozási kategóriába tartoznak az állammal szembeni kihelyezések, hiszen az állam fizetéseképtelenné válása csak totális összeomlás, államcsőd (Staatsbankrott) esetén következik be. Ezekkel pedig egyáltalán nem számol a szabályozás.

Tartósan fizetéseképtelenné tehát azt a bankot tekintjük, amelyiknél az eszközök értéke a forrásoké alatt marad. Valójában a bankfelügyeletnek azt kell szorosan követnie, hogy a bekövetkező értékvesztések mikor érnek el arra a pontra, ahol az idegen források már nem fedezettek, s nincs remény arra, hogy a tulajdonosok tőkeinjekcióval a hiányt pótolják. Ez esetben nincs más hátra, mint a bank felszámolása, esetleg beolvasztása egy másik egységbe, vagy csendes kivezetése a piacról. Ha időben történik intézkedés, akkor csak a bank tulajdonosai veszítik el tőkéjüket – ez normális minden vállalkozás esetében –, de a bank hitelezői még nem fizetnek rá. (A bank is egy vállalkozás. Részvénytársaság, s egy kisebb körben szövetségi formában működő cég.) Igaz ugyan, hogy az ellenőrzés, felügyelés ténye sok piaci szereplőt félrevezet. A bankfelügyeletnek léteben holmi intézményes garanciát látnak a csőd ellen, s így a vállalkozás esetleges kudarcával kisbefektetőként sem foglalkoznak. A bankfelügyelet azonban nem veheti át a cégvezetés feladatát és felelősségét, a surveillance nem governance, a felügyelés nem irányítás. Sajnos, a kockázatok nem mérhetők patikamérlegen, s feltárásukat az is nehezíti, hogy a menedzsment nem mindig kooperatív a felügyelettel. A rabló–pandur játék viszont fokozatosan elfajulhat.

Jó bankárból rossz bankár

Ha a felügyelet nem elég eredményes; későn veszi észre a valós problémákat, vagy sokáig bizakodik a legszigorúbb intézkedések elkerülhetőségében, akkor a menedzsment a következő alakváltozásokon megy keresztül:

- hibázó menedzsment,
- kozmetikázó menedzsment,
- kétségbeesett menedzsment,
- csaló vezetés.

A menedzsment hibás döntései a következők lehetnek:

- túlméretezik a bankot, túl gyorsan futtatják fel az aktivitását. Ez a saját tőkéhez képest nagy mérlegfőösszeget jelent, ami egyrészt azért probléma, mert a kockázatviselő képessége a banknak relatíve csökken, másrészt mert a kockázatok viszont megnövekednek. Ilyenkor ui. a bank gyakran új területekre tör be, ahol a földrajzi körülményeket, vagy üzleti sajátosságokat még nem elégé ismeri, s ez abszolút biztos kockázatforrás;
- a hiteleket nyomják a források, szinte kényszerpályán van a bank a kihelyezésekkel;
- a betétekre fizetni kell a kamatot, így a kihelyezéssel nem válogathat, a kissé kockázatosabb ügyfelek – különösen, ha jó magas kamatot hajlandóak vállalni – számításba jöhetnek.

Az előre menekülés stratégiáját követő bankvezetés ezután sorozatban követheti el azokat a hibákat, amelyek a bankfelügyelet figyelmét magukra kell vonják, hiszen a szabályozás tiltó táblái éppen ezekre vonatkoznak.

Rendkívül nagy a csábítás, hogy koncentráltan hitelezünk. Ez olcsóbb – legalább is, amíg az ügyfél fizetőképese –, nem igényli macerás vizsgálatok tömegét, egyszerű megnézzük, eldöntjük és kész. A szabályozás éppen ezért követeli meg, hogy a nagy hitelekről, befektetésekről a bank számot adjon (ez a magyar szabályozásban – s a továbbiakban mindig erre utalok – a szavatoló tőke 10 %-a), de azt is meghatározza, hogy egy bizonyos mérték (esetünkben 25 %) fölé semmiképpen nem mehet a koncentráció. Remek ötlet, hogy szétdaraboljuk a hiteleket, esetleg átvezetjük a bankholding egy vállalkozásán, s így csak alaposabb vizsgálat derítheti ki, hogy a bank mégis túlzott koncentrált kockázatot vállalt. Arra vonatkozóan csak tanács van, tiltás nincs, hogy azonos ágazatból ne vállaljon túl sok ügyfelet, mert akkor együtt mozog a bank sorsa az ágazat konjunktúrájával. Itt megint vissza kell idéznünk a magyar múltat, amikor is a kétszintű bankrendszer létrehozásakor kikanyarítottak a nemzeti bank portfóliójából egy területet – a hitelbanknak a nehézipart, a Kereskedelmi és Hitelbanknak a mezőgazdaságot, a Budapest Banknak az infrastruktúrát, s úgy gondolták, kezdetnek jó lesz. Ezzel a szükségesnél nagyobb mértékű ágazati koncentrációval bocsátották útjára a bankokat, amelyek viszont nem győztek – de nem is volt rá idejük – kimászni a terhes örökségből. Egyébként nehéz is volt hová, hiszen a KGST összeomlása éppúgy megviselte a gépés vegyipart, mint az agráriumot, s az összeomló, adófizetésre képtelen vállalatok csak súlyosbították az infrastruktúrát finanszírozó költségvetés helyzetét. A konszolidáció elkerülhetetlen volt.

A koncentrált hitelezés csaknem mindig megtalálható a bank-bukások hátterében. Jellegzetes bűn a belső illetve kapcsolt hitelek megengedettnél nagyobb aránya. A magyar bankszabályozás limitek közé szorítja mind a bank alkalmazottainak, hozzátartozóinak, mind azon cégeknek nyújtható hitel, ahol tulajdonosi kapcsolat áll fenn, esetleg a banki alkalmazott és az ügyvezető azonos, vagy szoros rokon (szavatoló tőke 5 illetve 10 %-a). Egyébként a kapcsolt és belső hitelek nyújtását procedurálisan is szabályozni kell, az érintett a döntésben nem vehet részt, s az ettől eltérő gyakorlat mindig gyanús, magyarázatra szorul. "Szép" példája volt a kapcsolt hitelezésnek 90-es évek első csődbe jutott bankja, ahol egy hitelszerződésen – s ez nem tréfa! – mindkét oldalon, a hitelnyújtó, és hitelfelvevő cég aláírásának helyén azonos név szerepelt, ami természetesen azonos személyt takart, s ez nem más volt, mint maga a bank vezérigazgatója ... Ez már nem bocsánatos bűn, ezt még a bankcsődökben tapasztalatot nem szerzett és a bankügyekben még nem könnyen eligazodó büntetőjogi gyakorlat se "jutalmazhatta" mással, mint több év börtönnel. Amitől a bankból kifolyt pénz persze még nincs meg.

Egyébként a vállalatok igazgatótanácsaiban ülő banktisztviselők esetében igen nyilvánvaló, hogy a kellemes barátnak mondható viszonyok rontják az ellenőrzés hatékonyságát, s így azok az emberek válnak a megfelelő információáramlás akadályozóvá, akiknek hivatalból ezt kellene éppen előmozdítani.

Az állami tulajdonú bankok esetében a saját igazgatótanácsuk összetétele volt problematikus. Az állami képviselők általi politikai nyomásgyakorlás lehetősége esetenként a portfólió romlásához vezethetett. Az utóbbi vizont ezen a jogon is felveti a konszolidáció indokoltságát, még a külső hatásokra rosszul reagáló bankok esetében is. Az igazgatósági tagság a felelőség átvállalását is jelenti az állam részéről. Nehezen mondhat a pénzügyminisztérium szigorú ítéletet a konszolidáció alkalmával a banki ügyvezetés hibás döntéséről, ha magas rangú képviselője éveken át ott ült az igazgatótanácsban, s nem határolta el magát a döntésektől. Sajnos, a magyar gyakorlatban az igazgatósági, felügyelőbizottsági tagság holmi bonusz volt az alacsonyan fizetett köztisztviselők számára, s valójában senki nem gondolta komolyan, hogy neki igazgatnia kellene a bankot. A konszolidáció konzekvenciáit és terhét nyilván nem az igazgatósági, felügyelő bizottsági köztisztviselők vállalták, de a büntetőjogi esetek ritka kivételétől a bankmenedzsment sem – ennek mérete egyébként is túlnőtt minden érvényesíthető egyéni felelősségen –, hanem az adózó magyar állampolgárok összességére terült szét. A vezetés lecserelődésére a konszolidációt követő privatizáció kapcsán amúgy is sor került.

Fontos csőd-ok a lejárati összhang hiánya. A lejárati transzformáció, a lejáratok kezelése és összhangba hozása betéti és hiteloldalon a bankszakma lényege. Ha egy bank rosszul időzít, akkor lehet, hogy csak nagyon drágán tudja megoldani likviditási helyzetét, s ez, ha sűrűn fordul elő, "megeszi" a jövedelmet, a banküzemet veszteségbe fordítja. A kamatkockázat különösen veszélyes, ha külföldi valutáról van szó, hiszen itt az árfolyamkockázat egy további rizikót növelő tényező, s az ún átutalási kockázat is megjelenik.

Nagy veszély forrása, ha az adósok fizetéseképtelensége miatt a hiteleket folyamatosan átütemezik. Az ugyan igaz, hogy jobb egy eleven egér egy döglött oroszlánnál, azaz a vállalat életben tartása elemi érdeke nemcsak a cégnek, de a finanszírozónak is, hiszen a csődbe zavart vállalat elköttyavetyélt vagyónából egyszer ugyan kielégíthetem követelésemet, de nem lesz lassan ügyfelem, akihez újra kihelyezzem a pénzt. Ezért érthető, hogy ügyfelek fizetéseképtelenségét a magyar bankok is igyekeztek kitolni. Az már kevésbé érthető, hogy így a könyvelésileg kimutatott kamatokat mint befolyt jövedelmet osztalékként ki is osztották ... Itt kellett volna élesen lennie a felügyeletnek. Csakhogy ez

a küzdelem nem olyan egyszerű, ha a csatát a saját főnökeiddel vívod meg. Mert gondoljuk csak el, a PM alá tartozó felügyeletnek kivel kellett vitatkoznia – anno – az osztralék- és adófizetés letiltása ügyében? Az adó kedvezményezettjével, s mivel az évtized elején a bankok többsége még állami tulajdonú volt, ismét csak a kormánnyal...

A banki belső ellenőrzés hiányosságai, a belső szabályok lazaságai ugyancsak sok veszteség forrásai lehetnek.

A hitelkihelyezések minősítési rendszere, a döntési hierarchiák és keresztkontrollok kiépítése fontos előfeltétele, hogy a bankvezetés képből legyen. Vigyázni kell arra, hogy ne az minősítse a hiteleket, aki nyújtotta. Az adóminősítésnél, a fedezetértékelésnél szigorúan ragaszkodni kell az objektív kritériumokhoz, akkor is, ha a szubjektív tényezőknek a megítélésben viszonylag nagy tere van. Éppen ezért fontos a döntési hatásköröknél a testületi jelleg megőrzése, a jogkörök centralizálásának kerülése. Ha nem így teszünk, hatalmas lehetőséget adunk bankvezetékeknek, hogy a más pénzével kalandozzanak. Itt se kell példáért messzire menni. A Postabanki csődöt igazán nem a körülmények kedvezőtlen alakulása okozta, hanem a túlzott növekedés, s a túlcentralizált döntési rendszer, a gyenge belső ellenőrzés és a politikai motivációktól nem mentes üzletpolitika, hazard vezetőssel párosulva. Valójában itt már az a kérdés, hogy a vezetés a gyenge ellenőrzés miatt nem volt képből, vagy az ellenőrzés gyengesége a vezetés akarata volt-e? Sőt, tovább is mehetünk. Ez a kérdés nem kérdés, mert a bank maga választotta auditora olyan magánszemély volt az utolsó időkig, aki e bankméretekhez igazodó felelősségbiztosítással nem rendelkezett, s nem is rendelkezhetett, vagyoni viszonyai alapján. Dekoráció volt, a bankjog megcsúfolására.

Itt csak a sokkal határozottabb felügyeleti kényszerítés vezethetett volna eredményre – de ehhez a felügyeletnek éreznie kellett volna a politika teljes támogatását, és nem fordítva.

A hibás banki döntések, a rossz üzletpolitika már kezdettől fogva magában foglalhatja a kozmetikázó menedzsment, a kapkodó menedzsment sőt, a csalás bizonyos elemeit.

A nagyhitelek széttagolása, a befektetések piramisának kiépítésével, a közbeiktatott láncszemekkel a külső szemlélő figyelmének elterelése a nagy kockázatvállalásokról, a fedezetek mesterséges fölértékelése, a jó adós kategóriájába való erőltetett besorolás, a hitelcenzúra bizottságok megkerülése, az egyszemélyi döntéshozatal mind-mind gyakorlati példája az adatok manipulálásának, annak, hogy a törvény betűjének csak látszat szerint kívántak megfelelni.

Az olyan akciókat, ahol tízmilliárdos tételekről faxon történő körbeszavazással döntenek, nem lehet komoly mérlegelésnek, felelős befektetői magatartásnak tekinteni. Nem lehet kétséges, hogy azok a bankcsödek, amelyek ilyen okok miatt alakulnak ki, s kerülnek – a széles publikum érdekeinek megvédése céljából – konszolidálásra, más megítélés alá kell essenek, mint az évtized nagy társadalmi-gazdasági átalakulása miatti konszolidáció. Itt a menedzsment felelőssége éppúgy egyértelmű, mint az imprudens magatartása miatt korábban csődbe került és felszámolt bankok, takarékszövetkezetek esetében. Annak oka, hogy a Postabanknál konszolidációra, s nem felszámolásra került sor, a "túl nagy, hogy megbukjon" tétel volt. Elgondolkodtató, hogy e ténynek a bankvezetés teljes tudatában volt..., ami nyilván nem a felelősséget csökkentő tényezők közé sorol.

Három szakasz

A magyar bankcsődök története három szakaszra bontható. Az elsőbe azok a bankok tartoznak, amelyek a szektor egészének konszolidációs szükséglete mellett, azzal nem egybemoshatóan, inprudens menedzsment döntések következtében veszítették el tőkéjüket, s a betétesek pénzét (Ybl Bank, Hevesi Takarékszövetkezet).

A második csoportba olyan bankok tartoznak, amelyek a konszolidáció szakaszában már léteztek, hoztak is a körülmények alakulásából eredő terhet magukkal, de magánbankok voltak. Ezeket a terheket a konszolidáció nem vette le róluk, feltételezhetően, mert vagy a cég, vagy maga a hatalom nem akarta (pl. hogy ne mentsünk meg állami pénzen magáncéget, vagy köszönjük, nem kérünk a konszolidációból, ha elveszítjük ezzel tulajdonosi mivoltunkat – Reálbank, Agrobank). Ezek a bankok aztán belementek olyan, a jog határán járó akciókba, amellyel az öröklött terhek mellé újakat keletkeztettek. Az a kísérlet, hogy ily módon "ledolgozzák" a hozott terhet, saját erőből konszolidálják a bankot, nem járt sikerrel. Az ok komplex: esetenként a válságkezelés terápiája se volt ideális. Az Agrobanknál pl. a helyzet végleges romlásához nagy mértékben hozzájárult a betétesek rohama, amely a nagy nyilvánosság mellett megindított – és sok vitával kísért – büntetőügyet követte, s amelynek forráskiáramlását a bank már semmiképp nem lett volna képes kiheverni.

Végül külön kell tárgyalni a Postabank esetét. Itt is komoly problémát okozott a bank megingásáról kiszivárgó információkat követő betétes roham, de a gondok gyökerei mélyebbre nyúltak. Jelen esetben nem az öröklött terhek, hanem a banki üzletpolitika alakította ki a hatalmas veszteséget. A Postabank szinte forgatókönyvet követett, hiszen az ügyes marketing és szervezés hatására úgymond "dőlt be" a pénz, s így 1993 után radikálisan megnőtt, "elszállt" a mérlegfőösszeg, a kialakult tökehiányt – amelynek egyik fontos oka a céltartalék-szükségletet megnövekedése volt – különféle kozmetikázással kisebbítették, a döntéseket koncentrálták, az áttekinthetlenséget a banki befektetési holding kiépítésével fokozták, az államot tökepótló befektetésre készítették, adóparadicsombeli "befektetőket" próbáltak behozni a tulajdonosi körbe, majd végül – valóban a vég eljövételét érezve –, "portfoliócserét" hajtottak végre külfölddel, mestersegesen kialakított árfolyamon, rossz hitelt tartalmazó cégportfóliót majdan elkészülő üdülőingatlan jelenértékére cserélve ... Hogy a műveltsorozat mennyire tankönyvszerű pontossággal követte a negatív példát, hadd idézzem egy spanyol világbanki szakértő tanulmányának egy észletét, amely a jó bankárból rossz bankárrá válás utolsó szakaszáról szól:

"Tényleges csalás a fizetésképtelenség közeledtével következik be, amikor a bankár már érzi a vég eljövételét, és kísértést érez, hogy pénzt menekítsen ki a bankból. Ennek legfőbb módja az önhitelezés, ami saját vagy közeli személyes kapcsolatban lévő cég részére nyújtott hitelt jelent. Szintén az utolsó pillanatban lehet részben vagy teljesen a bank tulajdonában lévő vállalatok tulajdonos váltásával is csalni: ha a vállalat virágzó, akkor a bankár olcsón megvásárolhatja magának. Ha a vállalat rossz állapotban van, akkor a bankár megveteti a bankkal magas áron. Végül is ő a döntéshozó. Az egész folyamatot természetesen bizalmas üzleti csoporton belül papírcégeken és hasonló módszereken keresztül intézik, megkerülve a felügyeletet." (Aristobulo de Juan, 1991). Lehet, hogy a Postabank vezetője nem ismerte ezt a tanulmányt, sőt, csaknem bizonyos. Mindenesetre ösztönösen követte gondolatmenetét.

Zárszó

A bank – bizalmi üzlet. Ha a polgár úgy érzi, hogy a bankban biztonságban van a pénze, azt jól forgatják, s kérésére vissza tudják fizetni –kamatostól –, akkor nem kéri vissza. Ha legcsekélyebb gyanúja támad, hogy pénzvagyongója elveszhet, akkor rohan kivenni a pénzt. Még akkor is, ha arra az OBA garanciát nyújt. Mert már nem bízunk semmiben. Tanulságos itt – komoly szakirodalom helyett – egy krimet idézni. A könyv bankemberekről szól, s egy pánikszerű bankmegrohanás lélektanát ábrázolja. "Az emberek már nem hitték el, amit mondtak nekik., mert túlságosan megszokták, hogy becsapják, hazugságokkal traktálják őket. Hazudott nekik a közelmúltban a kormány elnöke, hazudtak az egyéb kormánytisztviselők, politikusok üzletemberek, iparbárok, hazudtak a munkáltatók, a szakszervezetek. Hazudtak a hirdetések. Becsapták őket pénzügyi műveletekkel, kötvényekkel, részvényekkel, vállalati jelentésekkel és "hiteles" mérlegbeszámolókkal. Hazudtak – időnként – elfogult tudósításokkal vagy elhallgatással a hírközlő eszközök. Bizony, végtelen a lista! Becsapás becsapást, csalás csalást követett, míg aztán a hazugság – vagy enyhébben szólva: a torzítás, a teljes igazság hiánya – életforma lett" (Hailey, 1975).

Nehéz ilyen atmoszférában bizalmi üzletágot felvirágoztatni, s megóvni az indoklatlan megrohanásoktól. Másrésztől viszont megdöbbenő az a naivitás is, ahogy immáron egy évtizede bedőlnek a polgárok a különféle kedvezményes kamatok, hozamok szerencsejátékának. Nem mérik fel, hogy a magas kamatok éppen a nagy kockázatokat hivatottak fedezni – s értetlenül állnak, ha elvesz a pénzüik. De még megdöbbenőbb, hogy a becsapások, mérleg-kozmetikázások ténye nem vált ki általános társadalmi felháborodást.

Misztikum lengi körül a pénzügyeket, pedig ez egy szigorú szabályokkal rendelkező szakma. Még hozzá olyan szakma, ahol a hitel a *hitelességre* épül. A bankfelügyeletnek – de természetesen a többi pénz- és tőkepiaci felügyeletnek is – az a dolga, hogy ezt a hitelességet kikényszerítse, betartassa, segítse érvényesülni. A jó pénzközvetítés záloga azonban mindenekelőtt a jó, megbízható, hiteles emberekből álló bankmenedzsment. A bankválságok mindig összefüggésben voltak a rossz menedzsmenttel. Az üzleti élet szereplői maguk alakítják körülményeiket. A felügyelet nem óvó néni, aki kézenfogva vezet a homokozóhoz. Olyan bankszektort kapunk, amilyet megérdemlünk.

Irodalomjegyzék

- Botos K.*: Elvesztett illúziók (KJK, 1996.)
Várhegyi Éva – Spéder Zoltán – Csató Mária: Tanulmány a magyar bankrendszer fejlődéséről (Állami Bankfelügyelet, Felügyeleti füzetek, 1990.)
 BIS Report on International Developments in Banking Supervision (Basel, 1992, Garry Corrigan, president)
Arthur Healy: Bankemberek (1975, 1993.)

KATALIN BOTOS

LIQUIDITY, SOLVENCY, PRUDENTIAL REGULATIONS

(Summary)

The author explains three important ideas, and their relations, crucial to the safe working of the banking sector. A financial institution's liquidity means the ability to meet its obligations at a request. Solvency is to be able to pay its obligations on a long-term. A financial institution could be illiquid and solvent at the same time, because a currently "frozen payment" does not necessarily mean "lost money" and vice versa.

Financial institutions are required by law to have enough cash or cash equivalent marketable which are immediately available on the due date, to meet their obligations. Trust in the banks as entities of the financial intermediary system is very important for the safety of the whole system.

Banks take over the risk of the individual person when investing their money unlike other financial institutions such as brokerage firms and investment funds, which are more and more active in today's financial environment. When trust in the banks is lost, the situation can soon turn into a financial crisis. As the old saying goes "if you have my money I don't want it, but if you don't give it back to me". Prudential regulation guarantees that a bank will avoid dependence on large individual deposits, concentrated risk, internal or connected lending. Large loans given to shareholders of the bank are strictly controlled. The article informs about the surveillance of the banking system, that is banking supervision, which can never take over the responsibility of governance.

Bank failures can however be never excluded but a well functioning supervision can reduce the loss of the public to the minimum. A special aspect of imprudential banking can stem from interconnections of state power and banking business. (See: Case of Postabank)